

Проф. др СРЂАН ШЉУКИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за социологију
Е-адреса: srdjan.sljukic@ff.uns.ac.rs

УЛОГА ОБРАЗОВАЊА У ОБЛИКОВАЊУ И ОДРЖАВАЊУ НАЦИОНАЛНЕ КОХЕЗИЈЕ

САЖЕТАК: Нација и образовање појаве су које карактеришу модерна друштва, са многоструким међусобним везама. Између осталог, везу између нације и образовања захтева изражена потреба модерног друштва за креирањем и одржавањем друштвене солидарности, односно консензуса међу члановима друштва око најважнијих вредности које треба следити. У овом прилогу аутор се најпре усредсређује на најважнија културна обележја нације и на неопходност обликовања и репродукције вредносног консензуса унутар друштва, да би други део рада посветио компаративној перспективи проблема. Трећи део рада доноси анализу истраживане везе у српском друштву, на крају које се упозорава на негативне последице владајућих трендова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: вредносни консензус, компаративни приступ, нација, национална кохезија, образовање, српско друштво

Међу појавама које доминирају сценом модерних друштава свакако се налазе нација и образовање. Нација представља друштвени ентитет који има своју економску, политичку и културну страну и који је кадар да обухвати милионе људи; образовање јесте високо формализован друштвени систем (подсистем) са највишом познатом способношћу преношења културних тековина. Са социолошке тачке гледишта, логично је претпоставити вишеструку повезаност ове две друштвене појаве и њихову испреплетеност. Једна од веза између нације и образовања свакако су вредности, које чине суштину културног аспекта њиховог међусобног односа. Упркос овоме, истраживања која се баве културним аспектом односа нације и образовања нису многобројна и под снажним су утицајем (као уосталом и друштвене науке у целини) лево-либералне идеологије. Изражен идеолошки однос према нацији и образовању последица је чињенице да су и једна и друга појава, између осталог, изванредне полуге моћи, зато што су у стању да мобилишу огроман број људи (нација), као и да обликују и усмере деловање долазећих генерација (образовање).

У овом прилогу говоримо о нацији и образовању имајући у виду потребу модерних друштава за креирањем и постојањем друштвене солидарности (Диркем), односно вредносног консензуса – опште сагласности у друштву око најважнијих вредности. Вредносни консензус је претпоставка постојања било ког људског друштва и он се, историјски гледано, обезбеђивао на различите начине. Када се ради о модерним друштвима, која су организована као нације-државе, у његовом формирању и одржавању једну од пресудних улога игра образовни подсистем друштва. Након што се осврнемо на културни аспект нације и на улогу образовања у креирању друштвене солидарности, покушаћемо, фрагментарно, да сагледамо овај проблем у компаративној перспективи, да

бисмо закључни део рада посветили анализи стања у Србији. По природи ствари, заинтересованост за судбину српске нације јесте вредност којом смо се руководили у одабиру проблема истраживања.

Нација, образовање и друштвена солидарност

Од када су се појавиле на друштвеној сцени, нације изазивају потпуно супротстављена реаговања, како у политици, тако и у науци. Није другачије ни данас. Док их једни сматрају нефункционалним обликом, неспособним да прихвати и обухвати таласе друштвених промена, а уједно и изазивачем разарајућих сукоба, други пак тврде да се то што се оне увек изнова јављају као релевантне сведочи о њиховој функционалности, у смислу одговора на изазове које пред људске колективитете поставља глобализација.¹ Међутим, чак и најоштрији критичари нације морају признати њено опстајање и делотворност у савременом свету, иначе не би били ни у прилици да је оцењују. Упркос великим напорима који су улажу у изградњу наднационалних творевина, као што су Европска унија, Евроазијски савез и сл., доминантна форма организовања људских друштава и даље је нација-држава.

Други моменат, приметан у говору о нацији, јесте истицање постојања два модела, од којих се први обично сматра „бенигним” (понекад чак и пожељним), а други „малигним”. Реч је о разликовању нација утемељених на принципу грађанства, где се истичу људска права, правна држава и институционални поредак, од оних других, утемељених на етницитету, односно језику, народним веровањима и обичајима. Како то обично бива, два наведена модела у стварности уопште

---

¹ V. Katunarić, *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*. Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 2003, 9–10.

нису толико далеко један од другог, барем не онолико далеко како се то жели представити. Један од највећих ауторитета у овој области, британски научник Е. Смит (А. D. Smith), истиче да у основи сваке нације стоји дуализам истовремено постојећих грађанских и етничких елемената. Другим речима, свака је нација мешавина грађанског и етничког, у размерима који варирају. Оно што је још важније јесте то што оба модела нације подразумевају заједничку културу, која припаднике нације повезује заједничким вредностима, симболима и традицијом. Нације јесу модерне творевине, али нужно имају предмодерне корене, односно предмодерне елементе.² Нема нити може бити нације без наведених културних чинилаца, па тако ни „културно неутралне државе”, каквом често жели да се прикаже савремена либерална држава. Свака држава мора афирмисати одређену националну културу, обавезну за све чланове друштва, а која укључује језик, симболе, ритуале, митове, хероје, институције.³ У преношењу заједничке националне културе на наредне генерације (као и на имигранте), тј. у масовној социјализацији, кључни инструменти су *јавни масовни систем образовања* (нагласио С. Ш.) и медији.⁴

Дакле, очување националног идентитета, а тиме и нације саме, нужно је повезано са постојањем и деловањем система образовања. Истини за вољу, прецизнији израз би био *јодсистем образовања*. Наиме, када се говори о функционисању друштва, о улогама које у том функционисању испуњавају различити друштвени сегменти, онда је ту најбоље

² Е. Smit, *Nacionalni identitet*. Biblioteka XX vek, Čigolja štampa, Beograd 1998, 23–34, 70–71, 114; А. Smith, *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press 1999, 232.

³ М. Đurković, *Kapitalizam, liberalizam i država*. Institut za evropske studije i Filip Višnjić, Beograd 2005, 126–127, 179–185.

⁴ Е. Smit, *наведено дело*, 23–30.

користити функционалистичку теорију која говори о друштву као систему (Парсонс), где онда образовање чини један од друштвених подсистема. Још тачније, с обзиром на то да процесе образовања и васпитања није могуће потпуно раздвојити, требало би говорити о *образовно-васпийном йод-систему друштва*. Ако овако поставимо ствари, онда се као кључно социолошко питање поставља следеће: Какву функцију (функције) за друштво обавља овај подсистем?

Образовно-васпитни подсистем има две главне функције. Прва се састоји у преношењу одговарајућих знања и општекултурних тековина, а зарад репродукције, развоја и унапређивања подсистема економије (свих њених делова), политике (пре свега државне организације и организација које она оснива и контролише) и културе. Реч је заправо о дистрибуцији друштвених улога, чије је извршавање неопходно за одржавање друштва као система, где је у центру процес преношења знања нужних за обављање многобројних професија и занимања. Ово се чини како због тога што појединци способни за обављање потребних послова временом постају дисфункционални, тако и што се, услед друштвених промена, стално јавља потреба за новим професијама и занимањима. Друга функција друштвеног подсистема о којем говоримо и која је овде у средишту наше пажње, јесте друштвено-интегративна; она подразумева стварање друштвене солидарности путем преношења заједничких вредности и ставова на све чланове друштва, чиме се ствара друштвени консензус. Без овог консензуса, друштво ће раздирати сукоби и његове шансе за опстанак биће битно смањене.

Емил Диркем (Durkheim), један од оснивача социологије као науке и утемељивач функционалистичког приступа у социологији, са пуним се правом сматра и зачетником социологије образовања као једне од посебних социологија. Део својих истраживања он је посветио управо проблемима

образовања и васпитања, увиђајући њихов значај за друштво. У својој анализи Диркем полази од увида да у свакоме од нас постоје два бића, нераздвојива осим апстракцијом: „Једно биће је сачињено од свих менталних стања која се односе само на нас саме и догађаје нашег личног живота: то је оно што би се могло назвати индивидуалним бићем. Друго биће је систем идеја, осећања и навика које у нама изражавају не нашу личност, него групу или различите групе којима припадамо; таква су религијска веровања, морална веровања и поступци, националне или професионалне традиције, колективна мњења разних врста. Њихова целокупност чини друштвено биће. Створити такво биће у сваком од нас јесте циљ васпитања.”⁵ Настojeћи да дефинише васпитање, он најпре критикује Кантово схватање, за које је циљ васпитања да „сваки појединац достигне највећи могући ступањ савршенства”, при чему се под савршенством подразумева „складан развој свих људских способности.”⁶ Диркем сматра да тај идеал једноставно није могуће у потпуности остварити, зато што је он у супротности са друштвеним правилом које од нас тражи да се посветимо једном посебном занимању/професији; не можемо се сви припремати за исти начин живота. При томе, специјализација не искључује „известан заједнички фонд”, без којег би здравље појединца и друштвена кохезија били доведени у питање.⁷ Он не види као довољну добру ни утилитарну дефиницију, према којој би циљ васпитања био да „од појединца начини средство среће за њега самог и за друге људе”, јер срећа има субјективан карактер – тиме би циљ васпитања остао неодређен, а оно само препуштено произвољности.⁸

⁵ E. Durkheim, *Vaspitanje i sociologija*. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1981, 42, 83.

⁶ *Истио*, 33–34.

⁷ *Истио*, 34.

⁸ *Истио*, 34.

Основна грешка оваквих и сличних дефиниција лежи у чињеници да се ту полази од тога да постоји један једини тип идеалног (савршеног) васпитања који важи за сва друштва, за све људе, универзално. Историја, каже он, убедљиво демантује овакве напоре, због тога што кроз њу видимо велику разноликост васпитања, већ према добу и друштву које сагледавамо. Процес и циљеви васпитања у некадашњој Атини, у Риму, у европском средњем веку, битно су се разликовали и то не зато што у то време, ето, нису још схватили чему васпитање треба да тежи, него због тога су потребе тако налагале. Да су римско васпитање и хришћанско васпитање средњег века била по свом карактеру индивидуалистичка и слободоумна као данашње (овде се мисли на крај деветнаестог и почетак двадесетог века – С. Ш.), та би друштва пропала. Какво је то васпитање чије би остварење уништило друштво које би га спроводило?⁹

Чињеница разноликости васпитања, међутим, не искључује истовремени увид да сви процеси васпитања, у свим друштвима без разлике, ипак имају нешто заједничко, нешто што их повезује и чини њихову друштвену суштину, односно њихову друштвену функцију: „Нема народа у којем не постоји одређени број идеја, осећања и поступака које васпитање треба да усади свој деци без разлике, ма којој социјалној категорији она припадала.”¹⁰ Како би доказао да речено заиста важи за сва људска друштва, Диркем наводи примере кастинског и европског средњовековног друштва, у којима је јаз међу друштвеним слојевима (или, како он сам каже, категоријама) највећи. Наиме, чак и у кастинском друштву, у којем су, као што знамо, касте готово херметички затворене, без контакта са другим кастама, постоји једна заједничка

⁹ *Исџо*, 35.

¹⁰ *Исџо*, 39.

религија, иста за све. Осим кастинских и породичних богова, ту су и богови „општег карактера”, признати од свих; све касте уче своју децу да их обожавају. Слично, у европском средњем веку су чланови феудалног друштва, како племство, тако и грађани, па и зависни сељаци, били повезивани тако што су сви добијали исто хришћанско васпитање, чиме је премошћивана „провалија” која их је делила. Уколико је то важило за друштва у којима су друштвени слојеви били строго одвојени, онда то још више важи за друштва у којима одељеност слојева није толико снажно изражена, премда не нужно у религијском облику: „Током историје створен је читав један скуп идеја о људској природи, о важности сваке од наших способности, о праву и о дужности, о друштву, о појединцу, о прогресу, о науци, о уметности итд., које су у самој основи нашег националног духа; свако васпитање, како васпитање богатог, тако и сиромашног, оно које води слободним професијама, као и оно које се спрема за обављање одређених послова у индустрији, има циљ да их усади у свест.”¹¹ Свако друштво ствара одређени идеал човека, интелектуални, физички и морални, идеал који важи за све његове припаднике; тај идеал постаје циљ образовања: „Друштво може да живи само ако између његових чланова постоји довољна хомогеност: васпитање одржава и појачава ту хомогеност, усађујући унапред у дететову душу суштински сличне особине које захтева колективни живот.”¹²

Диркемова реченица коју смо последњу цитирали заправо представља сажето изражен његов став о суштини, функцији и циљу васпитања. Васпитање он види као средство које друштво користи како би обезбедило предуслове за сопствени опстанак, а који се тичу неопходне хомогености (друштвене

¹¹ *Истио*, 40.

¹² *Истио*, 40.

солидарности, вредносног консензуса). У зависности од услова у којима се неко друштво налази, мењаће се и васпитање: ако је реч о друштву окруженом непријатељима, које често мора да улази у сукобе, васпитање ће тежити „снажном националном моделу”; ако је пак реч о условима међународне конкуренције мирољубивијег облика, идеал којем се тежи биће општији и хуманији.¹³

Компаративна перспектива

С обзиром на то да васпитање има колективну функцију, која је од суштинског значаја за цело друштво, оно никако не може остати породична (приватна) ствар. Диркем сматра да држава не може према васпитању бити равнодушна, него да она мора „монополисати наставу”, односно да мора знати шта се догађа и у приватним школама, не само у јавним (државним). О томе да ли је неко способан да буде васпитач може судити само држава. Држава не сме да дозволи постојање „антидруштвеног васпитања”, јер би тиме нација могла бити разложена на „некохерентно мноштво” раздирано међусобним сукобима.¹⁴ Заиста, у савременом свету је сасвим очигледно да је кључни фактор у подсистему образовања држава, која контролише и оне образовне установе чији није власник, нити директни управљач.

Имајући горње на уму и следећи социолошки метод, било би веома важно да погледамо како ствари стоје у компаративној перспективи, односно како различите државе данас у свету решавају питање који овде разматрамо. Један од начина поређења јесте да се за поређење узму друштва слична нашем, што има смисла и може представљати један

---

¹³ *Истио*, 40–41.

¹⁴ *Истио*, 48–50.

од наредних задатака. Ми смо се овде одлучили за другачији приступ, тј. да се укратко осврнемо на најмоћнија друштва данашњице, на државе које су истински слободне да у сфери образовања и васпитања делају онако како држе да је то потребно. На ово нас је упутила не само лакша доступност материјала, него и чињеница да је у друштвеном делању често потребно угледати се на оне који су најуспешнији, јер они то нису случајно, односно да треба учити од најбољих. Премда њихов међусобни однос није константан и премда постоје спорови о тренутном односу снага (који су, најчешће, део саме конкурентске борбе), САД, Кина и Русија (Руска Федерација) свакако су земље кадре да развију највећу друштвену моћ. „Тајна” њихове моћи, неизбежно, једним делом лежи и у сфери културе и, још уже гледано, у сфери образовања и васпитања.

Од када су пре више од два века основане, у САД доминира мишљење да је главна сврха школе да припрема младе људе за улогу држављана (грађана). У крајњој инстанци, опстанак друштва зависи од знања, вештина и грађанских врлина његових грађана. Отуда се овоме у америчким школама поклања велика пажња, како у формалном, тако и у неформалном курикулуму. Национални идентитет углавном се гради кроз наставу историје и географије. Наставници историје користе примарне изворе, литературу, песме и технологију како би својим ученицима дочарали битне догађаје из историје САД.¹⁵ Очигледно критички настројен према систему образовања у својој земљи, М. Мери (М. Merry) наводи да у јавним школама и у уџбеницима историје САД доминира „некритички патриотизам”, који он назива и „лојални

---

¹⁵ K. M. Chong, *Perception and Teaching of National Identity and National Education: Case Studies of Hong Kong's Secondary School Teachers*. The University of York 2012, 132. Доступно на: <https://core.ac.uk/download/pdf/77022864.pdf>. Приступљено: 1. 6. 2021.

патриотизам”. Појачана промоција патриотизма у америчким школама започела је у годинама након Америчког грађанског рата (1861–1865) и то комбиновањем протестантизма, америчких грађанских врлина и капитализма. За овим је следио настанак покрета „Заставе у школе” (1880), који је, како сам назив каже, инсистирао на томе да свака школа мора имати јасно истакнуту државну заставу. Деценију касније Ф. Белами (F. Bellamy) написао је „Заклетву лојалности” (Pledge of Allegiance), коју сви ученици ритуално изговарају на почетку школског дана, заклинајући се на лојалност „застави САД и републици коју она представља”. У школама се редовно појављују још и химна САД и слика тренутног председника. Важну улогу у патриотском васпитању има и учење посебности (изузетности) САД и о њиховој (водећој) улози у свету.¹⁶

Као главни ривал САД најчешће се истиче Кина, о чему постоји готово општа сагласност. Међутим, када се ради о васпитној улози кинеске државе у формирању и одржавању националног идентитета и друштвене кохезије, није могуће пронаћи велик број релевантних извора; међу њима доминирају они који долазе са друге стране „барикаде”, са Запада. Сасвим разумљиво, ови извори чешће имају пропагандни него научни карактер. Без обзира на то, уз извесну дозу опрезности и донекле на индиректан начин могу се утврдити неке главне црте онога што се у Кини зове „патриотско образовање”.

Све од половине па до последње деценије двадесетог века, у Кини је у овој области доминирала комунистичка идеологија, често називана и „маоизам”. То је одговарало

---

¹⁶ M. S. Merry, “Patriotism, History and the Legitimate Aims of American Education”, *Educational Philosophy and Theory*, Vol. 41, No 4, 2009, 378–383. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/227730010_Patriotism_History_and_the_Legitimate_Aims_of_American_Education. Приступљено: 1. 6. 2021.

тадашњим условима у којима је егзистирало кинеско друштво, а које је карактерисала релативна изолованост од спољњег света и доминација комунистичких принципа у свим сферама друштва. Ствари су се значајно промениле са променом самих друштвених околности. После (претежно) економских реформи из осамдесетих година „изласка” Кине у свет у много већој мери него до тада и, коначно, догађаја који се везују за трг Тјенанмен у Пекингу 1989. године, у сфери образовања и васпитања дошло је до заокрета од маоизма ка национализму. У „кампањи патриотског образовања”, започетој 1991, наратив „победничке Комунистичке партије” замењен је наративом о „веку понижења” (од средине деветнаестог до средине двадесетог века) у којем су империјалистичке силе (Запад) доминирале у Кини и држале је у својој сфери утицаја.¹⁷ Нешто више о овој теми откривају нам радови о патриотском образовању и васпитању у Хонгконгу након што је он враћен својој матици (1997). Док је Хонгконг био британска територија, у њему није грађен никакав национални идентитет, него само локални, „хонгконшки”. Британци становницима нису давали држављанство, него само путне исправе, што је још један од знакова да нису покушавали да им „уграде” британски идентитет, али су зато инсистирали на посебности ове заједнице у односу на ширу кинеску. Одмах након одласка британске колонијалне управе, кинеска власт је започела са озбиљним променама у образовном си-

---

¹⁷ W. Zheng, “National Humiliation, History Education and the Politics of Historical Memory: Patriotic Education Campaign in China”, *International Studies Quarterly*, Vol. 52, No. 4, 2008, 783–806, Abstract. Доступно на: <https://www.jstor.org/stable/29734264>. Приступљено: 1. 6. 2021; R. Du, *The Patriotic Education Campaign in China and the Rise of Chinese Nationalism: A Comparison Between Official Doctrines and Public Opinion*, The Foreign Military Studies Office and the Centre for Global and International Studies at the University of Kansas, USA.

стему, како би обезбедила лојалност грађана. Национална идентификација са Кином постала је један од приоритета образовне политике. Грађанско образовање је уведено као предмет, а силабус за историју је темељно измењен. Једна од главних тема постао је развој модерне Кине, са нагласком на успешном економском развоју. Влада је спроводила школске програме, семинаре и програме размене како за ученике, тако и за наставнике, који су се тицали патриотског образовања, а није изостало ни деловање невладиних организација (чије је оснивање иницирала влада, која их је и финансирала). Кинески национални идентитет код становника Хонгконга грађен је на свим нивоима образовања и васпитања, од вртића, преко основне и средње школе, све до универзитета, са циљем да се „хонгконшки Кинези” претворе у „Кинезе из Хонгконга”.¹⁸

Баш као у Кини, у Русији држава на најдиректнији начин поклања много пажње патриотском образовању и васпитању. Основу патриотских програма, као и њиховог буџетског финансирања, чини „Концепција патриотског образовања и васпитања грађана Русије” (2001). Према „Концепцији”, главне вредности које треба да промовише патриотско образовање и васпитање јесу: љубав према Отаџбини, служење Отаџбини, обезбеђивање интегритета и суверенитета Русије, национална безбедност и одрживи развој, одговорност и дужност и приоритет заједнице и државних интереса. Модерни руски патриотизам темељи се на историјским коренима, као и на цртама специфичног руског националног карактера,

---

¹⁸ К. М. Chong, наведено дело; С. Р. Iris Kam, “Personal identity vs. national identity among Hong Kong youth – personal and social education reform after reunification”, *Social Identities* Vol. 18, No. 6, 2012, 649–661. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/239800441_Personal_identity_versus_national_identity_among_Hong_Kong_youths_-_personal_and_social_education_reform_after_reunification. Приступљено: 1. 6. 2021.

чије су главне особине хуманистичко усмерење, религијска толеранција, саборност и уредност, примарност колективних принципа и љубав за природу у Русији. Посебно се води рачуна о патриотском образовању и васпитању младих из угла војске, где делују многобројне владине и невладине организације, као што су Суворовљеве војне и Нахимове поморске школе, Добровољно друштво за сарадњу са армијом, авијацијом и флотом, војно-патриотски клубови (неки и под окриљем Руске православне цркве), војноспортски клубови, извиђачи итд. На сваких пет година држава доноси програме патриотског образовања и васпитања грађана Русије, у које је укључено и предшколско образовање.¹⁹

Видимо да се и у САД, али и у Кини и у Русији питање националног идентитета и друштвене кохезије блиско повезује са образовањем и налази своје (истакнуто) место у подсистему образовања. Ово се чини на различите начине: док је у Русији и Кини улога државе у овом процесу већа, што се изражава и кроз постојање онога што се назива „патриотско образовање”, у САД је на делу либерални приступ, који подразумева да се национално-кохезивни садржаји смештају у поједине школске предмете (историја и географија, пре свих)

---

¹⁹ D. Omelchenko et al., “Patriotic education and civic culture of youth in Russia: sociological perspective”, *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 190, 2015, 364–371. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/279159902_Patriotic_Education_and_Civic_Culture_of_Youth_in_Russia_Sociological_Perspective. Приступљено: 1. 6. 2021; I. I. Murzina, S. V. Kazakova, “Perspektivnie napravlenia patrioticheskogo vospitania”, *The Education and Science Journal*, Vol. 21, No. 2, 2019, 155–175. Доступно на: <https://www.edscience.ru/jour/article/view/1138/0>. Приступљено: 1. 6. 2021; E. V. Mokeyava, I. N. Anreeva, “Civic and Patriotic Education of Pre-school Children”, *International Journal of Environmental and Science Education*, Vol. 11, No. 9, 2016, 2223–2236. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/305731799_Civic_and_patriotic_education_of_pre-school_children. Приступљено: 1. 6. 2021.

и бивају праћени одређеним ритуалима (застава, химна, заклетва). Ваља свакако запазити и дискусије које се последњих година воде у САД око овог питања, што нас наводи на поми-сао да је либерални модел, изгледа, доспео у озбиљну кризу. Наиме, судећи према медијским извештајима, у америчком школству је већ неко време на делу сукоб између, са једне стране заступника такозване „критичке расне теорије” (*critical race theory* – једна врста радикалне идеологије), који покушавају да своје ставове наметну кроз школски систем, уз истовремено потискивање традиционалних америчких вредности и оних који покушавају да некако одбране досадашњи модел и да га, уколико је то могуће, оснаже, са друге стране. У свом говору септембра прошле (2020) године, сада већ бивши председник САД Д. Трамп (D. Trump) оштро је критиковао „критичку расну теорију”, zaloжио се за „патриотско образовање” и најавио оснивање „Комисије 1776” (у питању је година доношења „Декларације о независности САД” – напомена С. Ш.), која би требало да ради на промовисању те врсте образовања (тј. на промовисању традиционалних америчких вредности). Трампова најавна одмах је дочекана „на нож” и проглашена „расистичком” од стране либералног дела јавности, али и од стране образовног естаблишмента у којем, очито, доминирају либерали.²⁰ Овде укратко описани сукоб око образовних садржаја ваља видети као део и као израз дубоког унутрашњег сукоба у САД, који не може а да не остави трага на еволутивни капацитет САД, из простог разлога што смањена друштвена кохезија одмах значи и смањену друштвену моћ.

---

²⁰ R. Murray, “What is ‘patriotic education’ and why is it controversial?”, *Today*, Oct. 13 2020. Доступно на: <https://www.today.com/parents/what-does-president-trump-mean-patriotic-education-t192373>. Приступљено: 1. 6. 2021; G. Houchens, “What Is Patriotic Education?”, *The Imaginative Conservative*, Oct. 11 2020. Доступно на: <https://theimaginativeconservative.org/2020/10/what-patriotic-education-gary-houchens.html>. Приступљено: 1. 6. 2021.

Српска нација и образовање

Према дубоком убеђењу писца ових редова, смисао социологије као науке не исцрпљује се у разматрању социолошких појмова и безбројних социолошких теорија, а још мање у идеолошки подобним („политички коректним“) истраживањима. Улога социологије као науке у српском друштву јесте боље (у)познавање тог друштва, онаквог какво оно заиста јесте, како би се, између осталог, пружила чињенична основа за делање друштвених снага оријентисаних на обезбеђење опстанка друштва у којем живимо. Отуда ћемо, након што смо прешли појмовни и компаративни контекст, укратко погледати како стоје ствари са истраживаним проблемом код нас. При томе ћемо имати у виду и временску димензију, односно осим садашњег и један прошли моменат.

Почетком двадесетог века Краљевина Србија била је европска земља са изграђеним институцијама модерне државе, а српска нација, настала на државним и културним традицијама српског народа, већ увелико формирана. Када говоримо о школском систему тадашње Србије, запажамо да је 1905. године школовање у основној школи трајало шест година, од којих су четири разреда била обавезна. Настава је била бесплатна, а школе су могле бити мушке, женске или мешовите. Ако погледамо наставни план за основну школу, сазнајемо да се српски језик изучавао са осам часова недељно у првом и другом разреду, а са шест часова недељно у трећем и четвртном разреду. Земљопис са српском историјом изучавао се са три часа у трећем разреду и са седам часова у четвртном. Укупно гледано, ови идентитетски предмети чинили су нешто више од трећине укупног броја часова. У реалној гимназији (осмогодишњој) српски језик је био присутан са четири часа недељно од првог до шестог разреда и са три часа у седмом и осмом разреду. Историја је у нижим разредима

гимназије учена са два часа недељно, а са три у вишим разредима (од петог до осмог). Околне земље (Бугарска, Грчка), али и друге европске државе, имале су веома сличне програме. Да је тадашња српска политичка елита била итекако свесна значаја школства за изградњу и очување друштвене кохезије сведочи и чињеница да је одмах након балканских ратова предузета потребна активност у сфери образовања како би се Стара Србија и Македонија интегрисале у школски систем Краљевине Србије. На овоме је највише радио и највише заслуга стекао Љубомир Јовановић, министар просвете у мандату 1911–1914. У врло тешким поратним околностима утврђиван је буџет за школство у новоослобођеним областима, организовани су надзорна служба и курсеви за учитеље, прикупљани подаци са терена, обезбеђивана посебна помоћ за сиромашне ученике итд. Питање националног идентитета и образовања повезивано је и тако што је крај школске године (Петровдан) спајан са рођенданом краља Петра I Карађорђевића.²¹ Посебан предмет „патриотског” и/или „грађанског” васпитања није постојао.

Данас, после више од једног века, који је у највећој мери обележила трагична југословенска авантура, Србија и даље нема посебан школски предмет који би се бавио патриотским образовањем и васпитањем. „Устав и права грађана”, предмет који се једно време налазио у програмима гимназија и средњих стручних школа и који је у најновијој реформи образовања укинут, према садржају није одговарао ономе што се подразумева под патриотским образовањем и васпитањем. „Грађанско васпитање”, у форми у којој данас постоји у основним и средњим школама, такође не представља облик патриотског образовања и васпитања јер се његови садржаји

---

²¹ А. Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Историјски институт, Београд 2004, 329–333, 475–482, 741–748.

на сваки начин настоје учинити културно неутралним у односу на национално питање. Овде посебан проблем представља и то што је реч о предмету који је обавезно-изборног карактера и чија је алтернатива веронаука.²² Ако ову ситуацију упоредимо са друштвима о којима смо говорили у претходном одељку, можемо закључити да је она најближа ономе што постоји у САД, са тиме да су код нас много мање присутни (или чак одсутни) ритуални елементи (подизање заставе, слушање химне, заклетва). При томе, статус једног од кључних идентитетских предмета, српског језика и књижевности, веома је неповољан и то толико да су учесници Прве интеркатедарске србистичке конференције (Тршић, 2020) имали потребу да донесу посебну *Декларацију* у којој су указали на проблеме и на њихове последице и тражили да се број часова овог предмета повећа. У *Декларацији* се, између осталог, наводи да матерњи језик није само средство комуникације, него и носилац колективне и индивидуалне меморије: „Језик и књижевност су у темељима не само личног него и националног и културног идентитета: најбоље се, ако не и једино, кроз садржаје књижевности може код ученика развијати љубав према властитој култури, према властитим националним вредностима и њиховом месту у ризници европске и светске културе (...). Није без разлога речено да је улагање у матерњи језик и књижевност једнако улагању у националну безбедност и слично грађењу снажне бране пред опасности од колонијалног статуса народа. Једино се кроз континуитет српског језика и српске књижевности може пратити континуитет културног развоја српског народа (...). Српски језик и књижевност су наша културна и духовна вер-

---

²² Супротстављање верског и грађанског образовања, потпуно неоправдано у сваком смислу, рачунајући ту и вредносни, вероватно је јединствен случај у свету и представља производ политичких околности у времену поновног увођења верске наставе у Србији на почетку 21. века.

тикала.”²³ Недељни фонд часова српског језика и књижевности (пет часова у првих пет разреда основне школе, четири у вишим разредима и четири и три у гимназији) је приметно мањи од истог у другим земљама. У Француској и Турској недељни фонд матерњег језика је од осам до десет часова, у Словачкој девет, у Португалу осам; у Русији, осим што се изучава са девет часова недељно, матерњи језик има и натпредметни статус; нема ниједне европске земље са мање од седам часова матерњег језика недељно у почетним разредима основне школе.²⁴ Овоме ваља додати и то да је број часова српског језика и књижевности као нематерњег (образовање за националне мањине) присутан на нивоу броја часова страног језика, што се негативно одражава на друштвену интеграцију мањина и то како на општедруштвеном нивоу, тако и на нивоу могућности даљег образовања, кроз могућности уписа и похађања високог образовања, које је махом на српском језику. У питању је веома чудан случај да званичан језик једне земље у систему образовања за мањине има третман страног.

С обзиром на то да је Србија у читавом двадесетом веку прошла кроз низ озбиљних сукоба, као и да у овом тренутку има више крупних проблема који се тичу националног питања у најближем окружењу (НАТО окупација Косова и Метохије, настојање да се укине Република Српска и процеси у Црној Гори), као и на то да ни мир ни сукоб не представљају политичке циљеве узети сами по себи, било би очекивано да је моменат неопходности јаче националне интеграције

²³ Декларација о неопходности повећања броја часова српског језика и књижевности у основним и средњим школама. *Стиајтус српској језика и књижевности у образовном систему*, Зборник радова са Прве интеркатедарске србистичке конференције, Тршић, 19–20. јун 2020. Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд 2021, 238.

²⁴ *Истџо*, 239.

присутнији у образовном (под)систему. Као што смо видели, то уопште није случај. Више од тога, недавно у Народној скупштини усвојена *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године* националном моменту не придаје готово никакав значај. *Стратегија* препознаје важност српског језика и књижевности, али на врло стидљив начин и то само када се ради о дијаспори, док настави историје није поклоњена малтене никаква пажња. Израз „национални идентитет” у њој се користи само на једном месту, када се говори о циљевима образовања у основној школи, без икаквог образлагања; израз „српски национални идентитет” за писце *Стратегије* једноставно не постоји – он је сасвим изостављен. Истовремено, тај је документ препун инсистирања на (тобоже) културно неутралним (нео)либералним вредностима, које чак имају примат и у односу на стручно образовање.²⁵

Уколико овакав тренд занемаривања националног у образовном (под)систему српског друштва буде настављен, то може водити ситуацији коју најбоље описује метафора америчког историчара Л. Швајкарта (L. Schweikart) о мужу који тврди да воли своју жену, али је стално јавно критикује и говори само о њеним манама, одбија да носи бурму и да јавно каже да је воли, оправдава људе који је туку и сл.²⁶ „Муж”, наравно, овде представља „патриоте” које производи образовни (под)систем неосетљив за национално, а „жена” национални колективитет. Од превладавања овакве врсте „патриотизма”, па до распада нације и њеног нестанка, пут је веома кратак.

²⁵ *Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији до 2030. године*. Доступно на: http://www.mpp.gov.rs/wp-content/uploads/2021/02/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf. Приступљено 1. 6. 2021.

²⁶ Murray, R. “What is ‘patriotic education’ and why is it controversial?”, *Today*, Oct. 13 2020, <https://www.today.com/parents/what-does-president-trump-mean-patriotic-education-t192373>. Приступљено 1. 6. 2021.

Prof. SRĐAN ŠLJUKIĆ, PhD
University of Novi Sad
Faculty of Philosophy
Department of Sociology
E-mail: srdjan.sljukic@ff.uns.ac.rs

THE ROLE OF EDUCATION IN SHAPING AND MAINTAINING NATIONAL COHESION

SUMMARY: Nation and education are the phenomena of modern societies, with lots of mutual links. Among the others, the link between a nation and an education has been demanded by the essential need of a modern society to create and maintain social solidarity (value consensus) amongst its members. In the first part of the paper the author concentrates on the most important cultural characteristics of a nation, as well as on the need of formation and reproduction of the value consensus. The key name here is the E. Durkheim, one of the founders of sociology as a science, who wrote about the importance of the education for social solidarity. The second part has been devoted to the comparative perspective of the problem, where some most prominent features of the patriotic education in the USA, China and the Russian Federation have been presented. Finally, the third part brings the analysis of the link between the nation and the education in the Serbian society, which concludes with the warning of the negative consequences of the dominant trends. A "patriot" who does not love his country is like a husband who says he loves his wife, but speaks publicly solely about her faults, refuses to wear a wedding ring and always finds excuses for those who bit her.

KEYWORDS: comparative approach, education, nation, national cohesion, Serbian society, value consensus